

رابطه برنامه درسی پنهان با روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان

مژده سادات طباطبایی* ۱، حسین مومنی مهموئی ۲

۱ دانشجوی دکتری برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران.

۲ دکتری برنامه ریزی درسی، دانشیار، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تربت حیدریه، دانشگاه آزاد اسلامی، تربت حیدریه، ایران.

* نویسنده مسئول: mojdeh_259@yahoo.com

چکیده

این پژوهش با هدف تعیین رابطه برنامه درسی پنهان با روحیه کارآفرینی انجام شد. پژوهش با روش توصیفی (همبستگی) به ثمر رسید. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه فرهنگیان مشهد در سال ۱۳۹۸ به تعداد ۱۵۰۰ نفر بودند. حجم نمونه با محاسبه فرمول کوکران و خطای ۰/۰۵ درصدی ۳۰۵ نفر برآورد و به روش تصادفی طبقه‌ای بر اساس جنسیت انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه برنامه درسی پنهان با چهار ریزمولفه کنش متقابل افراد، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی تقی پور و غفاری (۱۳۸۸) با پایایی (۰/۸۶) و تأیید روایی محتوایی؛ و هم‌منطور پرسشنامه کارآفرینی روبینسون و همکاران (۱۹۹۱) با پایایی (۰/۸۱) و تأیید روایی صوری مورد استفاده قرار گرفت. داده‌های گردآوری شده با استفاده از ضریب همبستگی اسپیرمن، آزمون مان ویتنی و تحلیل رگرسیون تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌ها نشان می‌دهند که: میانگین‌های متغیرها در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارد؛ بین مولفه‌های برنامه درسی پنهان با کارآفرینی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ تفاوت معنی داری بین کارآفرینی دانشجو معلمان مرد و زن دانشگاه فرهنگیان مشهد وجود دارد که وجود کارآفرینی بالاتری در جامعه مردان است؛ و ۳۰ درصد کارآفرینی به وسیله مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان تبیین می‌شود.

واژگان کلیدی: برنامه درسی پنهان، کارآفرینی، دانشگاه فرهنگیان.

مقدمه

در دوره معاصر که به طور مداوم در حال تغییر است، آموزش کارآفرینی با تعداد بیشتری از چالش‌ها روبرو می‌شود. پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آینده پس از بیماری همه‌گیر COVID-19 در سراسر جهان احتمالاً نقش کارآفرینان را افزایش می‌دهد و سطح دشواری آنها را بالا می‌برد، بنابراین پرداختن به برخی از مسائلی که هنوز حل نشده در مورد آموزش کارآفرینی و متناسب سازی آنها با نیازهای فعلی و آینده مهم است (زمینسکی و گولاک^۱، ۲۰۲۰). همینطور در بازارهای فناوری رقابتی قرن بیست و یکم، صرفاً آموزش مهارت‌های فنی کفایت نمی‌کند، گواه این ادعا تعداد زیادی از استارت‌آپ‌ها با آینده‌های ظاهراً امیدوارکننده بود که به دلیل عدم مهارت کارآفرینی بنیانگذاران، خیلی زود از رقابت خارج شده‌اند (عندلیبی^۲، ۲۰۲۰). بنابراین آموزش فراگیران با ذهنیت‌های کارآفرینانه به ویژه در زمان اقتصاد ناپایدار هر کشوری که بخواهد رشد اقتصادی پایدار داشته باشد، کاملاً ضرورت دارد (جاررار^۳، ۲۰۱۶). و در این میان سیستم آموزشی نقش اساسی در ارتقا نگرش‌ها و مهارت‌های مرتبط با کارآفرینی دارد، اتحادیه اروپا استراتژی‌ها و اقدامات برنامه‌های مختلفی برای ارتقا کارآفرینی را طراحی کرده است (بورژوا^۴، ۲۰۱۱). و ضرورت یک سیستم کارآفرینی، آموزش و پرورش و خلاقیت را ارتقا می‌دهد، نوآوری و خود اشتغالی اصولاً باید افزایش یابد، مهارتهایی که دانش‌آموزان برای بهبود قابلیت اشتغال خود بدان نیاز دارند و مقاطع تحصیلی بعلاوه، سیستم‌های آموزشی باید پرورش یابند (تایجیرو، رانگو و فریر^۵، ۲۰۱۳؛ وگا، مورالس و گارسیا^۶، ۲۰۱۶).

همینطور گنجاندن جنبه تاریک کارآفرینی در برنامه‌های درسی مختلف به ویژه امروزه برای آماده سازی بهتر کارآفرینان بالقوه آینده برای آنها بسیار ضروری است (زمینسکی و گولاک، ۲۰۲۰). در سنین پایین مانند خیلی از کشورها، سیاست‌های آموزشی بیشتر به سمت یکنواختی اندیشه است تا پرورش تخیل، خلاقیت یا تفکر واگرا (استرنبرگ، ۲۰۰۲؛ فرناندز و ری^۷، ۲۰۱۰؛ کورچسکی، داری و واورزینک^۸، ۲۰۲۰)؛ بنابراین سیاست‌گذاران باید راه‌هایی برای حفظ و تولید کارآفرینی در کشورهای خود پیدا کنند توسعه سیاست‌های ارتقا کارآفرینی و خود اشتغالی در بین جوانان نیاز به دانش در مورد ویژگی‌های دانشجویانی که آرزو خود اشتغالی دارند. توصیف ویژگی‌های کارآفرین جوان به درک ویژگی‌های آنان، در مقابل کسانی که چنین صفاتی ندارند کمک می‌کند (ایپ، وو، لیو و لینگ^۹، ۲۰۱۷). همچنین طبق گزارش در سال ۲۰۱۲ توسط سازمان جهانی مالکیت معنوی^{۱۰}، رتبه ایران در مقیاس نوآوری جهانی به ۱۰۴ رتبه مشخص شد، و این ضرورت آموزش کارآفرینی را نشان می‌دهد.

سیستم آموزشی اقداماتی را برای توجه به تنوع حمایت ترجیحی از دانشجویان شکست خورده، و دانشجویان با سطح ابتکار یا خلاقیت بالا که معمولاً مورد غفلت قرار می‌گیرد ارائه کنند سیستم‌های آموزشی باید توانایی‌های خلاقانه دانش‌آموزان، که به آنها امکان می‌دهد از نظر شناختی پیچیده رشد کنند، را توسعه دهند؛ فرآیندها: تخیل، حدس و گمان در مورد فرضیه‌های نوآورانه، کشف و اختراع این توانایی‌ها برای تصمیم‌گیری حیاتی ضروری به روشی آرام و محتاطانه سوق دهند (اسچلیچر^{۱۱}، ۲۰۰۳، اوربان^{۱۲}، ۲۰۰۶؛ دایان^{۱۳}، ۲۰۲۰).

استفاده از اصطلاح برنامه درسی پنهان اولین بار در سال ۱۹۶۸ به فیلیپ جکسون^{۱۴} نسبت داده می‌شود. بخشی از زندگی در کلاس از روابط اجتماعی و تعاملات در مدارس شکل می‌گیرد. او مشاهده کرد که ارزشها، تمایلات، انتظارات اجتماعی و رفتاری مانند یادگیری

¹ Ziemianski & Golik

² Andalibi

³ Jarrar

⁴ Bourgeois

⁵ Teijeiro, Rungo, & Freire

⁶ Vega, L. Morales, O. G. García, L. F.

⁷ Fernández & Rey

⁸ Kurczewska, A.; Doryń, W.; Wawrzyniak, D.

⁹ Ip, C.Y.; Wu, S.-C.; Liu, H.-C. Liang, C.

¹⁰ INSEAD

¹¹ Schleicher

¹² Urban

¹³ Diane, A.

¹⁴ Phillip Jackson

صبر، اعمال خویشتنداری، تلاش، به اتمام رساندن کار، مشغول بودن، همکاری، نشان دادن اطاعت از معلمان و همسالان، مرتب بودن و وقت شناس، و رفتار خود را با احترام (ابراهوم^{۱۵}، ۲۰۲۰). و در طول تاریخ برنامه درسی، تلاش های زیادی از سوی صاحب نظران این رشته صورت گرفته که موجب غنای هرچه بیشتر آن گردیده است. از جمله مهمترین این تلاش ها که از مفاهیم و مباحث نسبتاً تازه و ارزشمند برنامه درسی است، برنامه درسی پنهان می باشد که وجودش در کنار برنامه درسی رسمی یا آشکار از ضرورت توجه به تمامیت آنچه دانش آموزان در اثر حضور در متن نظام رسمی آموزش تجربه کرده و می آموزند حکایت دارد (فلاح و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۶). همینطور مایکل اپل^{۱۶} معتقد است برنامه درسی پنهان عبارت است از تدریس ضمنی هنجارها، ارزش ها و ایجاد تمایلات خاص به فراگیران (کیانی، ۱۳۹۶). برنامه های درسی پنهان از ابزارهای مهم انتقال فرهنگ هست (شاهین، اوياگور و کروان^{۱۷}، ۲۰۲۰)؛ انتقال فرهنگی از نظر آموزشی به دو روش صورت می گیرد، از طریق برنامه های درسی رسمی مطابق با انتظارات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی؛ و از طریق برنامه های درسی پنهان شامل تعاملات، تجارب و پیامهای فراتر از ویژگیهای رسمی (مو و لیو^{۱۸}، ۲۰۱۹). همچنین تانر و تانر^{۱۹} اظهار داشتند که برنامه درسی پنهان همان چیزی است که آموزش داده می شود و نحوه یادگیری فرد در مدرسه است. مدارس نه تنها آموزش بلکه هنجارها و اصولی را که فراگیران در طول زندگی آموزشی خود تجربه باید بکنند، ارائه می دهند (۲۰۰۷). با جمع بندی گفتمان بیان می شود که برنامه درسی یک جنبه غیرتحصیلی اما از نظر آموزشی قابل توجه در مدرسه است که شامل دانش، مهارت ها، ارزشها و نگرشها - خوب یا بد - که فراگیران به دلیل نحوه برنامه ریزی یک مدرسه و آنها را القا می کنند، سازمان یافتن نحوه ساختار یا سازماندهی یک مدرسه به طور قابل توجهی بر شیوه زندگی، تعاملات و روابط متقابل بین همه مدیران، معلمان و فراگیران در یک جامعه مدرسه ای - از این رو فرهنگ یک مدرسه تکامل می یابد که فراگیران به طور ناخواسته برخی الگوی ارزش ها، هنجارها و نگرش ها را از آن کسب می کنند (لیو^{۲۰}، ۲۰۱۷). برنامه درسی پنهان در هر محیط آموزشی و یادگیری و در سایه های مختلف تجربه می شود، چنانچه راف^{۲۱} (۲۰۱۳) معتقد است برنامه درسی پنهان در برخی از مدارس بیش از سایر مدارس و در برخی کلاسها نسبت به سایر کلاسها متفاوت است. نحوه سازماندهی مدرسه در این تفاوت ها کاملاً مؤثر است. بنابراین ممکن است مطرح شود که فراگیران بیش از آنچه که به آنها آموزش داده می شود، یاد می گیرند. نتیجه این است که بخش عظیمی از آنچه که فراگیران ناخواسته در هر محیط مدرسه ای آموزش می بینند، خواه شایسته باشند یا بی ارزش، در قسمت ناپیدای مدرسه اتفاق می افتد و تحت کنترل دقیق نیست زیرا مدارس، سیاست گذاران و والدین علاقه مندند که چه چیزهایی به فراگیران یاد داده شود که در نمرات آنها تجلی یابد. در نتیجه، گارسیا^{۲۲} (۲۰۱۴) استدلال می کند که بیشتر ساختارهای موجود در مدارس با توسعه ارزش های ارزشمند مغایرت دارد، نگرش ها و سایر مهارت های غیر شناختی که می تواند توسط برنامه درسی پنهان ایجاد شود و ممکن است در امر توسعه فراگیران و جامعه نقش داشته باشد.

بین برنامه درسی پنهان به طور کلی و مولفه های آن از جمله: کنش متقابل، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی با و کارآفرینی دانشجویان رابطه معنی داری وجود داشت (محبوبی، کریمی و محبوبی، ۱۳۹۶). توجه به مولفه های برنامه درسی پنهان در توسعه روحیه و مهارت های کارآفرینی مثرتر و یک ضرورت اجتناب ناپذیر محسوب می شود (مرادی و رستم آبادی، ۱۳۹۱). یکی از موضوعات مورد توجه محققان این بوده است که آیا کارآفرینان، کارآفرین متولد می شوند یا اینکه از طریق آموزش، کارآفرین می شوند. در گذشته، افسانه ای شایع بود که طبق آن، کارآفرینان ویژگی هایی ذاتی دارند که عبارتند از: ابتکار، روحیه تهاجمی، تحرک، تمایل به استفاده از ریسک، توان تحلیل، و مهارت در روابط انسانی. بنابراین، فرض اساسی این بود که کارآفرینان از طریق آموزش، پرورش نمی یابند. اما امروزه واقعیتی جدید جایگزین این افسانه قدیمی شده و به کارآفرینی به عنوان رشته ای علمی توجه شده است. دولت از طریق وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه ها و نظام آموزشی مؤسسات وابسته به خود می تواند مفهوم کارآفرینی را از نظر اقتصادی و

¹⁵ Abroampa

¹⁶ Mikel Apple

¹⁷ Şahan, Uyangör, Kervan

¹⁸ Mo, H. Luo, F.

¹⁹ Tanner, D., & Tanner, L.

²⁰ Luo

²¹ Ruff

²² Garcia

اجتماعی معرفی کند (احمدپور داریانی و مقیمی، ۱۳۹۲؛ آقامحمدی، ۱۳۹۶). و بنابراین هدف اصلی این پژوهش بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان می باشد.

روش پژوهش

این مطالعه به شیوه توصیفی- همبستگی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش را کلیه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان مشهد در سال تحصیلی ۱۳۹۸ به تعداد ۱۵۰۰ نفر بوده اند، تشکیل می دهند. حجم نمونه با استفاده از محاسبه فرمول کوکران با خطای ۰/۰۵ درصد تعداد ۳۰۵ نفر برآورد و به روش تصادفی طبقه ای بر اساس جنسیت انتخاب شدند.

برای اندازه گیری متغیر مستقل پژوهش برنامه درسی پنهان از پرسشنامه برنامه درسی پنهان تقی پور و غفاری (۱۳۸۸) با چهار ریزمولفه کنش متقابل افراد، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی می باشد و بر اساس طیف ۵ گزینه ای از (اصلا (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴) و خیلی زیاد (۵) و دامنه نمرات از ۱ تا ۱۴۰ متغیر است. روایی محتوایی این پرسشنامه نیز علاوه بر تأیید خود طراح (۱۳۸۸) محبوبی و همکاران (۱۳۹۶) آن را تأیید کردند و پایایی نیز با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۶ محاسبه شده است. همچنین جهت اندازه گیری متغیرهای وابسته نیز از پرسشنامه های استاندارد آزمون کارآفرینی روبینسون و همکاران (۱۹۹۱) که دارای ۷۵ پرسش بوده و محبوبی و همکاران (۱۳۹۶) روایی آن را تأیید کردند و پایایی آن نیز عدد ۰/۸۱ به دست آمده است. برای تحلیل آماری داده ها از ضریب همبستگی اسپیرمن، آزمون مان ویتنی و تحلیل رگرسیونی استفاده شده است.

یافته‌ها

• بررسی آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

جدول ۱: اطلاعات مربوط به میانگین، انحراف معیار متغیرهای پژوهش نمونه آماری

متغیرهای پژوهش	میانگین	انحراف معیار
کنش متقابل	۲۱/۰۷۸	۵/۶۵۴
ساختار سازمانی	۲۲/۸۵۹	۴/۵۲۷
جو اجتماعی	۱۲/۱۸۳	۴/۶۴۸
ساختار فیزیکی	۱۹/۷۳۹	۴/۲۴۶
کارآفرینی	۱۲۹/۳۴۶	۲۳/۶۵۳

بنابر جدول شماره ۱ میانگین ها و انحراف معیار هر کدام از متغیرهای پژوهش کنش متقابل افراد، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی و کارآفرینی در بین دانشجویان دانشگاه فرهنگیان مشهد ارائه گشته است.

• بررسی رابطه بین مولفه های برنامه درسی پنهان با کارآفرینی در دانشجویان دانشگاه فرهنگیان مشهد

جدول ۲: اطلاعات مربوط به خلاصه محاسبات ضریب همبستگی متغیرهای پژوهش نمونه آماری

کارآفرینی			متغیرها
تعداد	سطح معناداری	میزان همبستگی	
۳۰۴	۰/۰۰۰	۰/۴۳۶	کنش متقابل افراد
۳۰۳	۰/۰۰۰	۰/۴۱۷	ساختار سازمانی
۳۰۵	۰/۰۰۰	۰/۳۲۶	جو اجتماعی
۳۰۵	۰/۰۰۰	۰/۲۳۷	ساختار فیزیکی

نتایج حاصل از اجرای آزمون همبستگی اسپیرسون کنش متقابل افراد (۰/۴۳۶)، ساختار سازمانی (۰/۴۱۷)، جو اجتماعی (۰/۳۲۶) و ساختار فیزیکی (۰/۲۳۷) با کارآفرینی با توجه به سطح معنی داری (sig:0.000) در سطح اطمینان ۹۹٪ و به صورت دو دامنه نشان دهنده، رد فرض صفر و تایید فرض پژوهش می باشد. به بیان دیگر بین مولفه های برنامه درسی

پنهان با کارآفرینی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. و به بیان روشن تر هر چه میزان مولفه های برنامه درسی پنهان در دانشجویان دانشگاه فرهنگیان مشهد افزایش یابد احتمال افزایش روحیه کارآفرینی دانشجویان نیز افزایش می یابد.

- بین سطح کارآفرینی دانشجو معلمان مرد و زن دانشگاه فرهنگیان مشهد تفاوت معنی داری وجود دارد.

جدول ۳. خلاصه محاسبات آزمون مان ویتنی برای مقایسه کارآفرینی دانشجو معلمان مرد و زن دانشگاه فرهنگیان

کارآفرینی	تعداد	میانگین	جمع ردیف	آزمون U	ویلکاکسون	آزمون Z	سطح معنی داری	میان
زن	۱۴۳	۱۱۹/۵۴	۲۵۴۶۲/۵۰	۲۶۷۱/۵	۲۵۴۶۲/۵	-۲/۲۲	۰/۰۲۶	۴۸/۷۷۰۰
مرد	۱۵۲	۱۴۹/۰۵	۴۹۱۸/۵۰					۵۳/۹۳۹۴

همان گونه که جدول فوق نشان می دهد و با توجه به سطح معنی داری به دست آمده از ۰/۰۵ بزرگتر است، به احتمال ۹۵ درصد می توان نتیجه گرفت که تفاوت معنی داری بین کارآفرینی دانشجو معلمان مرد و زن دانشگاه فرهنگیان مشهد وجود دارد. و این تفاوت با محاسبه میانگین برای جامعه مردان ۵۳/۹۳ و زنان ۴۸/۷۷ به دست آمده که بیانگر وجود کارآفرینی بالاتری در جامعه مردان است.

- هر یک از ابعاد برنامه درسی پنهان می تواند کارآفرینی دانشجو معلمان دانشگاه فرهنگیان را پیش بینی کنند.

جدول ۴. خلاصه رگرسیون برای پیش بینی کارآفرینی از طریق ابعاد برنامه درسی پنهان

ضرایب رگرسیونی	ضرایب رگرسیونی استاندارد شده	آماره	سطح معنی داری
B	BETA	T	
۹۷/۴۵۵		۳۵/۴۹۱	۰/۰۰۰
۰/۴۹۸	۰/۱۶۱	۱/۹۶۵	۰/۰۰۹
۰/۲۰۰	۰/۰۷۷	۳/۸۱۲	۰/۰۰۱
۱/۲۴۲	۰/۳۲۱	۴/۳۷۱	۰/۰۰۰
۰/۱۲۴	۰/۰۶۸	۰/۶۲۱	۰/۰۰۰

F=۱۶/۵۵۰
 F=۰/۰۰۰F سطح معنی داری
 R=۰/۵۴۷
 R² = ۰/۲۹۹ = تعدیل یافته

بنابر جدول فوق، در تحلیل رگرسیون به روش چندگانه استاندارد نشان می دهد؛ ضریب همبستگی چندگانه بین چهار مؤلفه برنامه درسی پنهان یعنی: کنش متقابل افراد، ساختار سازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی با متغیر کارآفرینی ۰/۵۴۷ و واریانس مشترک آن ها برابر با ۰/۲۹۹ حاصل شده است، در واقع ۳۰ درصد کارآفرینی به وسیله مؤلفه های برنامه درسی پنهان تبیین می شود. و با توجه به سطح معنی داری محاسبه شده مربوط به نتایج تحلیل واریانس نیز از ۰/۰۱ کمتر است؛ بنابراین می توان با اطمینان ۹۹ درصد نتیجه گرفت که واریانس مشترک محاسبه معنی دار است. برای تدوین معادله پیش بینی کارآفرینی بر اساس مؤلفه های برنامه درسی پنهان و با توجه به ضرایب رگرسیونی محاسبه شده، می توان کارآفرینی را بر پایه ی برنامه درسی پنهان در سطح معنی داری ۰/۰۱ پیش بینی کرد.

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش تلاش شده تا رابطه بین مولفه های برنامه درسی پنهان با کارآفرینی مورد بررسی قرار گیرد؛ در ابتدا با توجه به میانگین های مستخرج شده در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارد که با نتایج پژوهش گران تقوائی و همکاران (۱۳۹۲ الف) تقوائی یزدلی و همکاران (۱۳۹۲ ب) مطابقت دارد؛ از دیگر یافته های این پژوهش نیز داشتن رابطه معنی داری مولفه های

برنامه‌درسی پنهان کنش متقابل، ساختارسازمانی، جو اجتماعی و ساختار فیزیکی با روحیه کارآفرینی دانشجو معلمان بوده؛ که با یافته‌های این پژوهش با یافته‌های موسوی و همکاران (۱۳۹۲)، شجاع و همکاران (۱۳۹۲)، کیامرثی و همکاران (۱۳۹۲) و ستارزاده و همکاران (۱۳۹۱)؛ تایجیرو، رانگو و فرییر، (۲۰۱۳)؛ وگا، مورالس و گارسیا (۲۰۱۶) همخوانی داشته است. در تبیین یافته‌های پژوهش می‌توان گفت برنامه‌درسی پنهان مجموعه از تغییرات ایجاد شده است که در برنامه‌درسی رسمی منعکس نشده است؛ در برنامه‌درسی وقتی کنش متقابل بین اساتید و دانشجویان شکل می‌گیرد و با توجه به تجربیات اساتید و بزرگی جمعیت هدف دانش‌آموزی و نیاز بر روز جدید این جامعه و انتقال این مطلب به دانشجو در جو اجتماعی مطلوب دانشگاه سبب می‌شود تا دانشجویان روحیه ایجاد کسب و کار شخصی خود را در کنار شغل و حرفه‌ی معلمی و در ارتباط با همین شغل در ذهن ایجاد نمایند.

همچنین از آنجا که برنامه‌درسی پنهان بعد ناپیدا پیش بینی یادگیری است؛ بنابراین توجه نکردن به برنامه‌درسی پنهان و مولفه‌های آن در دانشگاه، غفلت از بخش تأثیرگذاری است که می‌تواند از طریق کنش متقابل و تعامل مناسب عوامل دانشگاه از جمله اساتید، روش‌های تدریس، برنامه‌های درسی، حوزه ریاست و بخش‌های مختلف آموزشی و غیرآموزشی و با فراهم نمودن ساختار سازمانی مناسب و جو اجتماعی باز و ساختار و امکانات فیزیکی بر باورهای انگیزشی و کارآفرینی در دانشجویان تاثیر داشته باشد. مطالعه نظریات و پیشینه تحقیقاتی برنامه‌درسی پنهان نشان می‌دهد که از منظرهای متفاوت به این نوع برنامه‌نگریسته شده است؛ دست‌های از پژوهشها از قبیل پژوهش استرنبرگ (۲۰۰۲)؛ فرناندز و ری (۲۰۱۰)؛ کورچسکی، داری و واورزینک (۲۰۲۰)؛ نشان داده اند که برنامه‌درسی پنهان نقش بسیار مؤثری را در پیشبرد اهداف آموزشی داشته است. نظر به پیوند میان روحیه کارآفرینی با ادراک بیشتر دانشجویان از قلمرو و ابعاد موضوع مورد یادگیری، پیشنهاد می‌شود که محیط فیزیکی کلاس‌های درس همراستای با محیط مناسب الگوهای نوین تدریس، از حالت مستطیلی به مربعی بودن تغییر شکل یافته و چیدمان آنها نیز به صورتی باشد که بتوان از الگوهای همانند الگوی تفحص گروهی، بهره‌گرفت. با توجه به نوع رسالت دانشگاه فرهنگیان از یکسو و موارد غیر همسوی مدرسین با توسعه روحیه کارآفرینی، پیشنهاد میشود تا در هنگام دعوت به همکاری از مدرسین و یا جذب و استخدام اعضای هیئت علمی، ملاک‌ها و شاخصه‌هایی از کارآفرین بودن آنان مد نظر قرار گیرد. با عنایت به یافته‌های مربوط به نوع تدریس مدرسین و با هدف افزایش و توسعه مهارت‌های تدریس مدرسین دانشگاه فرهنگیان، پیشنهاد میشود تا کارگاه‌هایی آموزشی برای اعضای هیئت علمی و مدرسین و با موضوع تدریس و ارزیابی آموخته‌های دانشجویان تدارک دیده شود. از طریق تغییر در نگرش و شناخت مدرسین این نوع مراکز، میتوان افزایش روحیه کارآفرینی مخاطبان را انتظار داشت.

مراجع

- آقامحمدی، جواد. (۱۳۹۶). کارآفرینی در برنامه‌درسی ملی. رشد آموزش فنی حرفه‌ای و کار دانش. دی ۹۶.
- احمدپور داریانی، محمود و مقیمی، سید محمد (۱۳۹۲). مبانی کارآفرینی. انتشارات دانشگاه تهران.
- فلاح، وحید. نریمانی، ابوالقاسم. نیازآذری، کیومرث. موثمنی، همایون. مهدوی، هیلدا. (۱۳۹۱). تأثیر برنامه‌ی درسی پنهان بر عملکرد دینی دانش‌آموزان متوسطه‌ی شهر ساری. پژوهشگر. ۹ (ویژه) ۴۵-۵۱.
- کیانی، سمانه. (۱۳۹۶). برنامه‌تاثیر برنامه‌درسی پنهان بر عملکرد دینی دانش‌آموزان از دیدگاه معلمان شهر شفت، مجموعه مقالات همایش از نگاه معلم، هرمزگان، میناب.
- محبوبی، طاهر، کریمی، سید بهالدین. محبوبی، کمال. (۱۳۹۶). بررسی رابطه برنامه‌درسی پنهان با باورهای انگیزشی و کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور. فصلنامه علمی، پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۵(۳)، ۱۰۱-۱۰۹.

- مرادی برزل آباد، رقیه و اکبری رستم آبادی، عظیم. (۱۳۹۱). بررسی نقش مولفه های برنامه درسی پنهان در توسعه روحیه و مهارت های کار آفرینی از دیدگاه دانشجویان و متخصصین مراکز آموزش عالی، دومین کنفرانس دانشجویی کارآفرینی کشور، تهران.
- تقوائی یزدلی، زهرا. رحیمی، حمید. یزدخواستی، علی. (۱۳۹۲ الف). بررسی وضعیت برنامه درسی پنهان دانشگاه علوم پزشکی کاشان. توسعه آموزش در علوم پزشکی. ۱۲(۶): ۲۳-۱۴.
- تقوائی یزدلی زهرا، یزدخواستی علی، رحیمی حمید. (۱۳۹۲ ب). ارتباط وضعیت برنامه درسی پنهان و میزان هوش هیجانی دانشجویان؛ دانشگاه علوم پزشکی کاشان و دانشگاه کاشان. دوماهنامه علمی- پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی. ۱۳۹۲؛ ۶(۴): ۲۳۹-۲۳۴.
- تقی پور، حسینعلی، غفاری، هاجر. (۱۳۸۸). «بررسی نقش برنامه درسی پنهان در رفتار انضباطی دانش آموزان از دیدگاه مدیران و معلمان مدارس راهنمایی دخترانه شهرستان خلخال در سال تحصیلی ۸۹-۸۸». نشریه علمی آموزش و ارزشیابی (فصلنامه)، ۲(۷)، ۳۳-۶۵.
- Abroampa, W. K. (2020). The Hidden Curriculum and the Development of Latent skills: The Praxis. *Journal of Curriculum and Teaching*, 9(2): 70-77.
- Andalibi, M. (2020). Early Incorporation of Entrepreneurship Mindset in An Engineering Curriculum. *International Journal of Higher Education* 8(4):98-107.
- Bourgeois, A. (2011). Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes . Education, Audiovisual and Culture Executive Agency: European Commission. Retrieved from http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/135e_n.pdf
- Diane, A. (2020). Gamification of Entrepreneurship Education. *Decision Sciences Journal of Innovative Education*, v18 n2 p203-223 Apr 2020
- Fernández, S. L. Rey, F. E. (2010). Competencias emprendedoras y desarrollo del espíritu empresarial en los centros educativos. *Educación XX1*, 13(1), 15-38. doi:10.5944/educxx1.13.1.275
- Garcia, E. (2014). The need to address no cognitive skills in the education policy agenda. Briefing paper no. 386. Economic Policy Institute.
- INSEAD and World Intellectual Property Organization. (2012). Global innovation index 2012: Stronger innovation linkages for global growth. Dutta, S., Ed.
- Ip, C.Y.; Wu, S.-C.; Liu, H.-C. & Liang, C. (2017). Revisiting the Antecedents of Social Entrepreneurial Intentions in Hong Kong. *International Journal of Educational Psychology*, 6(3), 301-323. doi: 10.17583/ijep.2017.2835
- Jarrar, M., & Anis, H. (2016). The impact of entrepreneurship on engineering education. *Proceedings of the Canadian Engineering Education Association (CEEA)*. <https://doi.org/10.24908/pceea.v0i0.6499>
- Kurczewska, A.; Dory n, W.; Wawrzyniak, D. (2020). An everlasting battle between theoretical knowledge and practical skills? The joint impact of education and professional experience on entrepreneurial success. *Entrep. Bus. Econ. Rev.* 2020, 8, 219–237.
- Luo, F. J. (2017). Research on the complexity of second language acquisition under the complex theory and its teaching implications. *Primary and Secondary School English Teaching and Research*, 7
- Mo, H. Luo, F. (2019). A Study of the Construction of English Hidden Curriculums at Primary Schools in China. Published by Canadian Center of Science and Education. 12(9):66-73.
- Ruff, C. S. (2013). Perspectives on the hidden curriculum within the social studies. Unpublished M.Ed. Thesis, Ohio University, USA.

- Şahan, H. Uyangör, N. erdan, S.(2020). Reflections of Turkish Culture on Kosovo Education System: A Study on Hidden Curriculum. *Universal Journal of Educational Research* 7(3): 713-719.
- Schleicher, A. (2003). La evaluación de las competencias del alumnado. PISA 2000: Datos sobre la calidad y la equidad del rendimiento académico (Technical Report). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Sternberg, R. J. (2002). *Inteligencia Exitosa*. Barcelona: Paidós. Stuart, R. W., & Abetti, P. A. (1987). Star-up Ventures: Towards the Prediction of Initial Success. *Journal of Business Venturing*, 2(1), 215-230. doi:10.1016/0883-9026(87)90010-3
- Tanner, D. Tanner, L. (2007). *Curriculum Development Theory into Practice*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Teijeiro, M., Rungo, P., & Freire, M. J. (2013). Graduate competencies and employability: The impact of matching firm's needs and personal attainments. *Economics of Education Review*, 34, 286-295. doi:10.1016/j.econedurev.2013.01.003
- Urban, B. (2006). Entrepreneurship education and entrepreneurial intentions: a prospect for higher education? *Education as Change*, 10(1), 85-103. Doi: 10.1080/16823200609487131
- Vega, L. Morales, O. G. García, L. F. (2016). Entrepreneurship and Adolescents. *NEW APPROACHES IN EDUCATIONAL RESEARCH*. Vol. 5. No. 2. July 2016 pp. 123-129.
- Ziemianski, P. Golik, J. (2020). Including the Dark Side of Entrepreneurship in the Entrepreneurship Education. *Journal education science*. <https://www.mdpi.com/2227-7102/10/8/211>
- Karimi, M.(2012). Survey of the situation of hidden curriculum components in engineer college students of University of Kashan [Dissertation]: Kashan: University of Kashan.